

Konference Beyond the Café/Pub Split: Interlocking Urbanity and Rurality in the Popular Culture of East Central European Societies. Praha, 30.–31. 10. 2015, Centrum pro studium populární kultury

Jiří Andrs, Zdeněk Nebřenský, Karel Šima

Poslední říjnový víkend roku 2015 organizovalo Centrum pro studium populární kultury (CSPK) ve spolupráci se svými partnery ze zemí V4, tj. Univerzity Karlovy (CZ), Národního muzea (CZ), Konstantinovy univerzity v Nitře (SK), Slovenské akademie věd (SK), Univerzity ve Varšavě (PL), a Institutu politické historie v Budapešti (M), konferenci *Beyond the Café/Pub Split: Interlocking Urbanity and Rurality in the Popular Culture of East Central European Societies*. Konferenci podpořily Visegrádský fond, Erste Stiftung a WUS Austria.

Tradiční historický narativ utváření moderních národů ve středo-východní Evropě zdůrazňoval propojení města a vesnice v kontextu národních hnutí. Přímočarý proces urbanizace v tomto regionu spoléhal na logiku propojující venkovský a městský prostor. Zatímco kapitalismus i státní socialismus přivedly z venkova do urbanizovaných center příliv venkovských migrantů, poskytoval tento proces také podněty ke vzniku mnoha uměleckých a sociálních hnutí ve městě, která rozvíjela svůj zájem o venkovské oblasti a kulturu (např. folklorismus, agro-turistika, venkovský sentimentalismus). Právě z této perspektivy vzniká napětí mezi populární kulturou, tradiční lidovou kulturou, kulturními aktivitami stimulovanými novými technologiemi a každodenními životními strategiemi městských společností a subkultur. V průběhu 20. století různé politické režimy upřednostňovaly buď venkovské, nebo městské segmenty populace, které měly střídavě významný vliv na masovou populární kulturu. Konference s českým titulem *Za obzor konfliktu mezi kavárnou a hospodou* měla za výchozí bod otázku meziprostoru, který můžeme nazvat *rurbanitou* — zahrnující fenomény, které nabourávají prvoplánové rozdělení na vesnici a město.

Program konference zahájil hlavní řečník Steff Jansen, sociální antropolog z univerzity v Manchesteru. Jansen ukázal na příkladu malé čtvrti v Sarajevu, jak je důležitý hladký chod veřejné dopravy pro obyvatele daného města — nejenom z praktických důvodů, ale také jako měřítko společenského a kulturního pokroku. V rozhovorech s dalšími spolucestujícími, které potkával na zastávkách, se Jansen ptal, jak úvahy o kultivovanosti (varianta balkanismu) ovlivnily jejich každodenní rutinní praxi a komunikaci. Dotazovaní lidé srovnávali svou situaci s „druhými“, nejvíce se západními zeměmi a stěžovali si na špatné chování řidičů a revizorů, kteří měli být drzí a agresivní. Někdy považovali za zdroj tohoto nedostatku kultivovanosti údajný venkovský původ řidičů autobusů. Některé stížnosti měly rovněž silný mo-

rální a normativní charakter; další poukazovaly na obecně rozšířené paradigma modernity, které odlišuje zpátečnické/primitivní „Balkánce“ od moderního „Západu“. Svou každodenní dopravní situaci chápali jako nenormální a stěžovali si, že normální život je ve srovnání se životem, který žili během komunistického režimu, nedosažitelný. Jansenovo zaměření se na infrastrukturu se ukázalo jako užitečný analytický nástroj pro vypořádání se s tématem urbanity a rurality — díky schopnosti zobrazit dynamický proces, který zdůrazňuje vzájemné propojení.

První panel začal příspěvkem Weroniky Parfianowicz-Vertun z Varšavské univerzity, která hovořila o „DIY“ praktikách v zahrádkářských koloniích a také tamních chatkách jako o prostoru mezi městem a venkovem. Popsala tyto kolonie jako místa, kde se mísí životní styly, volný čas a rekreace. Zemědělské a zahradní aktivity se prostupují, setkává se venkovská a sentimentální estetika s masovou populární kulturou a městské představy a sny o „čisté přírodě“ se stávají skutečností s drobným přispěním PVC, azbestu a PET láhvy. Na závěr svého příspěvku ukázala, že zahradničení v koloniích bylo výraznou součástí městského života v politických systémech před i po roce 1989. Hedvika Novotná a Martin Heřmanský z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy analyzovali současnou českou soutěž zvanou „Vesnice roku“. Zdokumentovali způsoby, jak se soutěžící prezentují ve své snaze dosáhnout ideálu „perfektní“ vesnice. Autoři příspěvku argumentovali, že existuje několik diskurzů rurality (expertní/akademický diskurz, veřejný/mediální diskurz, populární herecký diskurz), které se propojují v reprezentacích vesnic vytvořených pro potřeby soutěže. Pomocí těchto otázek dokázali odkrýt, jak tyto diskurzy fungují a jak znovuvytváří „ideální“ vesnice, které mají sloužit jako příklady pro ostatní. Panel uzavřel Jiří Fialka z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který představil svůj výzkum populární kultury v městě/vesnici Slušovice, jednom ze symbolů pozdně socialistického Československa osmdesátých let. Mezi jinými úvahami Fialka poukázal na specifické transformace tradičních venkovských písní do popových aranžmá 80. let coby součástí socialistické modernity a utváření „výstavní“ socialistické vesnice, která reagovala na aktuální urbánní trendy.

Po obědě začal druhý panel příspěvkem Natalie Kim (Univerzita v Nižném Novgorodu), která hovořila o tom, jak obyvatelé provinčních měst v okolí Nižného Novgorodu v dnešním Rusku vnímají sami sebe. Její výzkum byl založen na sběru více než pěti set rozhovorů. Následující příspěvek cílil na téma migrace z venkova do měst, respektive na jeho vykreslení v bulharské kinematografii. Temenuga Trifonova (Univerzita v Torontu) také zkoumala post-komunistickou bulharskou národní kinematografii. Zdůraznila, že zatímco geopolitické proměny podnítily v bulharské kinematografii vznik nových žánrů a stylů, stále v ní převládá značná stylová kontinuita — před i po roce 1989. Její interpretace byly v následné diskuzi některými účastníky zpochybňovány, kteří poukazovali na to, že její výklad odpovídá stereotypům v populární kinematografii. V následujícím příspěvku poskytla Ines Prica z Institutu etnologie a folkloristiky ze Záhřebu (v zastoupení Reany Senjković) vzhled do západo-balkánského fenoménu „ganga“ — starobylého hudebního stylu, který je dnes, zejména po svém oficiálním uznání ze strany UNESCO, považován za důležitou součást regionálního kulturního dědictví. Nicméně jak příspěvek upozornil, můžeme jej vnímat také jako akt „sebeorientalizace“ současné chorvatské společnosti. Jiří

Šoukal z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy rozpracoval vztahy mezi venkovany a majiteli letních rekreačních objektů v českých zemích ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Klíčovou roli v tomto vztahu hrály stereotypy vytvářené novinami, časopisy (často humoristickými), vykreslené v knihách, na divadle a později i v rádiu a také ve filmech.

Po přestávce prezentovala Teodora Konach (Univerzita v Krakově) svůj příspěvek zabývající se kulturou kaváren a souvisejícími politickými rituály v 19. a 20. století v Bulharsku a v Polsku. Konach poukázala na to, že významné změny ve veřejné funkci kaváren se v obou východoevropských společnostech udály v 60. letech. V bulharském hlavním městě Sofii měly kavárny demokratický status a patřily k populární kultuře všedního dne. Bulharské kavárny byly spřízněné s tradicemi městského života a kultury stejně jako tradiční model jejich navštěvování *zavedenia-kruchmi* (včetně hospod, ale nejenom jich), což je stále zachováváno na bulharském venkově. Ve srovnání s tím byla společenská pozice kaváren v polské kultuře výrazně nižší. Další pohled na tematiku kaváren poskytl Norbert Petrovici (Univerzita v Cluj-Napoca). Ve své prezentaci představil vývoj různých typů kaváren v post-socialistickém rumunském městě Cluj. Na konci éry státního socialismu byly na vzestupu především dělnické kavárny zvané „Bodega“, ale po revoluci se vyvinuly další typy. Petrovici rozlišuje dva typy kaváren v dnešní době: v prvním z nich vytváří hlavní esenci kulturní kapitál, zatímco druhý typ je spjat převážně s kapitálem finančním. Oba dva přitom představují reprezentaci životních stylů post-socialistických elit v neoliberalním politickém kontextu.

Ondřej Daniel (CSPK) se zaměřil na vztah mezi ustavující se post-socialistickou buržoazií v České republice devadesátých let a jejím vyobrazením ve filmech a v televizních seriálech jako byl např. *Život na zámku*. Ve svém příspěvku se pokusil identifikovat témata spojené s nerovností, „zburžoazněním“, sociálním darwinismem, a vyzdvihování „self-made manů“ stejně jako i aristokracie. Autor příspěvek uzavřel tím, že mentální horizont post-socialistické české buržoazie můžeme popsat jako specifický mix liberálně-konzervativních hodnot a anti-politického „selského rozumu“. Yulia Griber (Univerzita ve Smolensku) poslala příspěvek, který byl na konferenci přečten a který se týkal urbanity a rurality v užívání barev ve veřejném prostoru.

Druhý den konference začal tematickým panelem zaměřeným na tradicionalismus a modernismus v pobaltských státech v 19. a 20. století. V průběhu těchto dvou století byly v Litvě a Lotyšsku reflexe venkovských témat a místních tradic velmi časté. Nicméně zrychlení urbanizace a industrializace na jedné straně a vzrůstající zaujetí vědeckým a technickým pokrokem na straně druhé vedly zejména v průběhu studené války k napětí mezi tradicionalistickými a modernistickými proudy v pobaltské populární kultuře. V prvním příspěvku Baiba Tetere (Univerzita v Greifswaldu) rozebírala, jak byla mnohvrstevnatá společnost obývajících v 19. století pobaltskou část ruského impéria podněcována vědeckým a antropologickým významem fotografie a začala využívat moc obrazů jako nástroje pro zapojení se do světového dění a pro produkci etno-schematismu. Autorka demonstrovala, jak politické a kulturní zájmy utvářely moderní lotyšskou etnicitu s odkazem na venkovské obyvatelstvo a jak byla Lotyšši pro tento účel apropriována nová technologie, tedy fotografie. Odeta Rudling (Univerzita v Greifswaldu) se zabývala vzestupem modernistických tendencí v pre-

zentaci litevské lidové kultury v období Sovětského svazu. Rostoucí vesmírný program a zvyšující se zájem o kybernetiku v pozdních 50. a raných 60. letech vyvolal poptávku po „inovativnosti“ (*novatoriskumas*) spočívající v zavádění kosmických termínů na různých kulturních polích. Současně (zdánlivě paradoxně) se tento nový trend dokonce dotknul scény tradiční lidové hudby a tance, kdy byli samotní tvůrci oficiálně podporováni v propojování vesmírné a lidové estetiky.

Lina Kaminskaite-Jančoriene z univerzity ve Vilniusu zkoumala funkci kinematografie v litevské společnosti během stalinské éry pomocí sociálně-historických přístupů. Rekonstruovala, jak kina a další místa, kde se promítaly filmy, filmová distribuce a výběr filmového repertoáru přispěly ke „kinofikaci“ (*Kinofikacija*) venkovských oblastí. „Kinofikace“ byla integrální součástí sovětského modernizačního projektu a měla současně i jasný propagandistický účel: demonstrovat technologickou sílu Sovětského svazu a využít nástrojů kinematografie pro proces politické indoktrinace. V posledním příspěvku tohoto panelu Violeta Davoliute (Yaleova univerzita) popsala populární spojení litevské společnosti s jejími kulturními kořeny na vesnici a v zemědělském způsobu života. Na pozadí centralizační politiky sovětského státu v oblasti zemědělství v době, kdy poslední rodinné zemědělské usedlosti byly rychle ničeny (*melioracija*), se rozšířila praxe „poutí“ z města do venkovských oblastí. Cílem tohoto kolektivního rituálu bylo, aby každý zúčastněný sám v sobě objevil individuální i kolektivní etnické kořeny, byl svědkem a zaznamenal „ztracenou“ minulost, která se mohla stát platformou pro rezistenci vůči destruktivním efektům modernity sovětského stylu.

V odpoledním panelu popsala Irena Šentevská z Bělehradu povahu srbské hip-hopové subkultury, na kterou můžeme nahlížet jako na typicky východoevropský „glokální“ fenomén, neboť kombinuje západní estetiku městské subkultury a lokální sociální a kulturní kontext balkánské vesnice. Zdeněk Nebřenský (Masarykův ústav AV ČR) se zaměřil na diskuze o mladých sezdaných párech, částečně těch, které si vybraly partnera z odlišného sociokulturního prostředí. Zajímal se o způsob, jak byly manželské rozpory spojovány s rozdíly mezi městem a vesnicí, stejně tak jako o spory mezi manželi pocházejícími z rozdílných prostředí, které často vyrůstaly z mediálních diskuzí. Podle Zdeňka Nebřenského medializované rozdíly mezi venkovským mužem a městskou ženou vycházely z diskurzu destalinizace. V posledním příspěvku hovořila Michaela Rudyjová z Univerzity Komenského v Bratislavě o současných slovenských umělcích, kteří se odstěhovali na venkov. Za použití případů tří umělců ukázala, jak se jejich umělecké práce a vyjádření změnily poté, co objevili odlišné prostředí. Nezměnila se jen specifika jejich tvorby a způsoby její distribuce, ale také jejich vnímání ze strany publika a také způsoby socializace umělců.

Reana Senjković z Institutu etnologie a folkloristiky ze Záhřebu shrnula výsledky konference a naznačila celkový závěr. Senjković poznamenala, že téma urbanity/rurality bylo na konferenci řešeno z mnoha různých úhlů a že kombinace odlišných disciplinárních perspektiv na různých úrovních byla velmi přínosná pro rozšiřování našeho zjednodušujícího binárního pohledu na tento fenomén. Rozdělování na rurální a urbánní bychom neměli chápat jako fixní či stabilní, ale spíše jako proces, který je stále znovu vyjednáván. V některých případech jde o velmi jemné nuance, které vyžadují pozorné studium a kritickou reflexi, která vezme v potaz i specifika politického a sociálního prostředí.

Pokusy znovu venkov „ruralizovat“ jsou dnes často ve střední a východní Evropě spojovány se silnými nacionálními sentimenty: vesnice, viděny tímto pohledem, mají léčit ztrátu národní paměti a přivádět lidi blíže k tradičním kořenům. Tuto konstrukci národa definovaného prizmatem jeho tradic pocházejících z venkova můžeme vysledovat zpět do 18. a 19. století, jak ale ukázala konference, tato konstrukce hrála významnou roli ve státním socialismu a platí také pro post-socialistické období. Tím se kulturní komplexy urbanity a rurality dostávají často do zásadního rozporu, vznikají vzájemné stereotypy, které mají namnoze i politické důsledky. Střední a východní Evropa se tak začíná nově rozdělovat mezi město a venkov a populární kultura zde hraje nemalou roli.